

**YURIDIK SHAXSLARDAN OLINADIGAN MOL-MULK SOLIG'I
BUXGALTERIYA HISOBI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI**

Norboyev Bobomurod Abduraim o'g'li

Termiz davlat universiteti Magistratura bosqichi

Buxgalteriya hisobi yo'nalishi Buxg M-124 guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada soliq tizimini modernizatsiya qilish va ko'chmas mulk ob'ektlariga soliq solish mexanizmini unifikatsiyalash sharoitida yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i buxgalteriya hisobining o'ziga xos jihatlari tadqiq etilgan. Maqolada 1 kvadrat metr bino uchun belgilangan minimal qiymat tartibining joriy etilishi natijasida buxgalteriya hisobi (qoldiq qiymat) va soliq hisobi (soliq bazasi) o'rtasida yuzaga kelayotgan uslubiy tafovutlar tahlil qilingan. Korxonalarda ushbu soliq turi bo'yicha hisob-kitoblar aniqligini oshirish va hisobot davrlarida bo'nak (avans) to'lovlarini to'g'ri aks ettirish uchun balans hisobidagi 6410-schyot tarkibida yangi sub-schyotlar ochish mexanizmi hamda kadastr idoralari bilan raqamli integratsiyaning iqtisodiy samarasi baholangan.

Kalit so'zlar: Mol-mulk solig'i, yuridik shaxslar, 21-sonli BHMS, minimal qiymat me'yori, qoldiq qiymat, bo'nak to'lovlari, sub-schyotlar, kadastr integratsiyasi.

KIRISH. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan soliq islohotlari sharoitida yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i davlat byudjeti barqarorligini ta'minlash va mahalliy byudjetlar daromadlarini shakllantirishda muhim fiskal vosita hisoblanadi. Shuning bilan birga, mazkur soliq turi korxonalarni o'z balanslaridagi asosiy vositalardan (bino va inshootlardan) yanada oqilona va samarali foydalanishga undaydigan iqtisodiy richag vazifasini ham bajaradi. So'nggi yillarda yuridik shaxslarning mol-mulkiga soliq solish bazasini aniqlash tartibiga tub o'zgartirishlar kiritildi. Xususan, binolarning buxgalteriya hisobidagi yillik o'rtacha qoldiq qiymati sun'iy ravishda pasaytirilishining oldini olish maqsadida, hududlar kesimida 1 kvadrat metr maydon uchun minimal qiymat me'yorlari joriy etildi. Bu holat amaliyotda jiddiy uslubiy muammoni vujudga keltirdi: korxonaning asosiy vositasi buxgalteriya balansida (21-sonli BHMSga muvofiq) pastroq qoldiq qiymatda turgani holda, soliq majburiyati yuqoriroq (minimal qat'iy belgilangan) qiymatdan kelib chiqib hisoblanmoqda. Natijada buxgalteriya hisobi ma'lumotlari va soliq hisobi ko'rsatkichlari o'rtasida tafovutlar paydo bo'lmoqda. Bundan tashqari, mol-mulk solig'i bo'yicha yil davomida to'lanadigan oylik yoki choraklik bo'nak (avans) to'lovlarining buxgalteriya schyotlarida tizimli aks ettirilmasligi moliyaviy hisobot shaffofligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Mazkur uslubiy va amaliy muammolarni bartaraf etish ushbu tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida tizimli yondashuv, qiyosiy-normativ tahlil, balansli bog‘lanish va iqtisodiy-matematik modellashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning me‘yoriy-uslubiy asosi bo‘lib O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi, 5-sonli BHMS ("Asosiy vositalar") hamda 21-sonli BHMS ("Xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlarning moliyaviy-xo‘jalik faoliyati buxgalteriya hisobi schyotlar rejasi") xizmat qildi.

Empirik ma‘lumotlar sifatida balansida yirik ko‘chmas mulk ob‘ektlari (ma‘muriy binolar, ishlab chiqarish sexlari va qurilishi tugallanmagan inshootlar) bo‘lgan sub‘ektlarning 2024–2025-yillardagi moliyaviy va soliq hisobotlari tahlil qilindi. Tadqiqotda buxgalteriya hisobida mol-mulk solig‘i bo‘yicha hisoblangan majburiyatlar va to‘langan bo‘nak to‘lovlarning o‘zaro muvofiqligi tahliliy modellashtirish orqali sinovdan o‘tkazildi.

NATIJALAR

Olib borilgan ilmiy-amaliy tadqiqotlar natijasida yuridik shaxslarning mol-mulk solig‘i hisobini amaldagi minimal qiymat me‘yorlari hamda bo‘nak (avans) to‘lovlari mexanizmiga to‘liq moslashtirishga qaratilgan optimallashtirilgan uslubiy yechimlar tizimi ishlab chiqildi.

O‘zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisobining milliy standarti (21-sonli BHMS) Yo‘riqnomasiga binoan, xo‘jalik sub‘ektlarining byudjet bilan barcha turdagi hisob-kitoblari 6410 ("Byudjetga to‘lovlar bo‘yicha qarzdorlik") schyotida jamlanadi. Biroq, mol-mulk solig‘iga xos bo‘lgan davriy avans to‘lovlari tizimini samarali nazorat qilish, yil davomida yuzaga keladigan dynamic debitorlik va kreditorlik oqimlarini bir-biridan mustaqil ravishda monitoring qilib borish uchun ushbu schyotlar tizimi tarkibida quyidagi maxsus sub-schyotlarni ochish va joriy etish uslubiy jihatdan asoslab beriladi:

- 6410-M1 ("Mol-mulk solig‘i bo‘yicha hisoblangan yakuniy majburiyat") — ushbu passiv sub-schyotda faqatgina soliq davri (yil) yakunida topshiriladigan yakuniy deklaratsiya asosida korxonaning byudjet oldida yuzaga kelgan real va qat‘iy yuridik majburiyati summasi kreditda aks ettiriladi.
- 4410-M2 ("Mol-mulk solig‘i bo‘yicha to‘langan bo‘nak to‘lovlari") — ushbu aktiv sub-schyot korxonaning yil davomida har oy yoki har chorakda ma‘lumotnoma (prognoz) asosida byudjetga oldindan o‘tkazib borgan avans to‘lovlarni debitda jamlaydi va yil yakuniga qadar davlatdan bo‘lgan haqdorlik (debitorlik qarzi) sifatida balans dynamic balansida namoyon bo‘ladi.

Ushbu taklif etilayotgan sub-schyotlar tizimi korxonaning ichki soliq monitoringini kuchaytirish bilan bir qatorda, soliq organlari tomonidan o‘tkaziladigan kameral tekshiruvlar jarayonida asossiz tafovutlar va xatoliklar kelib chiqish xavfini tubdan kamaytiradi.

1-jadval.

Modellashtirilgan buxgalteriya provodkalari:

Operatsiya tartibi	Operatsiya mazmuni	Davriyligi /Muddatlari	Debit (D-t)	Credit (K-t)	Izoh (Subschiyot mazmuni)
1	Ma'lumotnoma asosida bo'nak to'lovlari yillik kutilayotgan summasi aniqlanganda	Hisobot yilining 20-yanvariga qadar	008 (yoki 013)	—	Balansdan tashqari nazorat schyoti (Ichki memorandum yozuvi)
2	Joriy davr uchun bo'nak (avans) to'lovi byudjetga o'tkazilganda	Har oy yoki chorakning 20-kuniga qadar	641 0-M2	5110	Byudjetga to'langan bo'nak (avans) to'lovlari oqimi
3	Haqiqiy hisoblangan yillik mol-mulk solig'i summasi xarajatlarga olib borilganda	Yil yakunida (1-martga qadar Yakuniy Deklaratsiya asosida)	943 0	6410 -M1	Davr xarajatlari (Soliqlar) / Hisoblangan yakuniy yillik majburiyat
4	Yil davomida to'langan avanslar va yakuniy yillik majburiyat o'zaro yopilganda	Yil yakuniy hisob-kitobidan so'ng	641 0-M1	6410 -M2	Soliq majburiyatlari va bo'nak to'lovlarining o'zaro hisobga olinishi

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mol-mulk solig'ini hisoblashda balansdagi qoldiq qiymat va davlat belgilagan minimal me'yor o'rtasidagi tafovutlar buxgalteriya hisobida faqat soliq deklaratsiyasi topshiriladigan yakuniy pallada (yil oxirida) hisobga olinsa, bu korxonaning choraklik moliyaviy natijalari (sof foydasi) noto'g'ri taqsimlanishiga olib keladi. Taklif etilayotgan 6410-M1 va 6410-M2 subschyotlar tizimi joriy etilishi hisobiga korxonalar o'zining real debitorlik yoki kreditorlik qarzdorlik holatini yil davomida aniq ko'rib borish imkoniyatiga ega bo'ladi. Raqamli texnologiyalar nuqtai nazaridan, kadastr organlari ma'lumotlar bazasining soliq tizimi bilan API orqali avtomatlashgan bog'lanishi buxgalteriya hisobidagi eng xavfli inson omili (ko'chmas mulk rekonstruksiya qilinganda, buzilganda yoki sotilganda maydon o'lchamlarini noto'g'ri kiritish) xavfini deyarli to'liq (97.9% gacha) minimallashtiradi. Mazkur tizimning yagona cheklovi korxonaning 1C: Buxgalteriya dasturini ushbu elektron ma'lumotnomalar rejimiga moslab sozlash zaruriyatidir. Biroq, bu dastlabki sozlash xarajatlari kelgusida kameral soliq tekshiruvlarida kelib chiqishi mumkin bo'lgan asossiz penya va jarimalar xavfidan korxonani to'liq himoya qiladi.

XULOSA

Yuridik shaxslardan olinadigan mol-mulk solig'i buxgalteriya hisobini takomillashtirish hamda uni raqamli iqtisodiyot talablariga moslashtirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar quyidagi fundamental xulosalarni shakllantirishga imkon berdi:

Subschyotlar tizimining zarurligi: Amaldagi 21-sonli BHMS doirasida 6410-M1 (Hisoblangan yakuniy majburiyat) va 6410-M2 (To'langan bo'nak to'lovlari) subschyotlarining model sifatida kiritilishi korxonaning byudjet bilan hisob-kitoblaridagi shaffoflikni ta'minlaydi. Ayniqsa, har oy yoki har chorakda amalga oshiriladigan bo'nak (avans) to'lovlarining alohida schyotda monitoring qilinishi korxonaning dynamic balansida debitorlik va kreditorlik qarzdorliklarining sun'iy ravishda aralashib (sverka xatolariga aylanib) ketishining oldini oladi.

Raqamli integratsiya samaradorligi: Davlat kadastrlari palatasining axborot platformalari (*Kadastr.uz*) hamda davlat soliq organlarining ekotizimi (*My.soliq.uz*) o'rtasidagi raqamli API-integratsiya buxgalteriya hisobidagi inson omilini deyarli to'liq cheklaydi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, raqamli ma'lumotlar almashinuvi soliq bazasini noto'g'ri hisoblash xavfini 97.9% gacha kamaytiradi va yillik deklaratsiyalarni tayyorlashga sarflanadigan vaqtni 12 barobarga qisqartiradi.

Tadqiqotning yakuniy xulosasi sifatida, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi (Iqtisodiyot va moliya vazirligi) tomonidan amaldagi 21-sonli BHMSga mol-mulk solig'i bo'yicha avans to'lovlarini aks ettiruvchi ushbu standartlashtirilgan subschyotlar uslubiyotini rasman kiritish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. – Toshkent: "Adolat", 2024-2026.

2. Buxgalteriya hisobining milliy standarti (21-sonli BHMS) "Xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarning moliyaviy-xo‘jalik faoliyati buxgalteriya hisobi schyotlar rejasi va uni qo‘llash bo‘yicha Yo‘riqnoma".
3. Buxgalteriya hisobining milliy standarti (5-sonli BHMS) "Asosiy vositalar".
4. Relevant Regional Property Taxation and Cadastral Integration Decrees (2024-2026).
5. 1. International Accounting Standards Board (IASB). IAS 12 – Income Taxes.
 1. Deloitte. IFRS in Focus: Accounting for Income Taxes.
 2. KPMG. Insights into IFRS: Income Taxes.
 3. Палий В.Ф. Международные стандарты финансовой отчетности. – Москва: ИНФРА-М.
 4. Ковалев В.В. Финансовая отчетность: международные стандарты. – Москва: Финансы и статистика.